

УДК 37.013.42

Н. С. Олексюк

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

У ситуації посилених політичних, економічних і соціальних навантажень, яка склалася сьогодні в Україні, актуальною проблемою індивіда часто стає не стільки організація власної позитивно спрямованої життєдіяльності, скільки виживання під їхнім. Особливо це стосується осіб, які, в силу дії об'єктивних чи суб'єктивних факторів, опинилися в складних життєвих обставинах (соціальних, економічних, звичаєвих, комунікаційних, вікових, медичних, родинних та ін., що їх особа не в змозі подолати самотійно і які спричинюють її соціальну дезадаптацію, випадання зі звичних соціальних систем) та потребують сторонньої допомоги [1, с. 316].

Важливим показником реального становища індивіда в усіх сферах його життя є соціальна безпека. Під соціальною безпекою розуміємо такий стан життєдіяльності індивіда, який характеризується стійкістю до впливу факторів, що можуть спровокувати падіння рівня та якості життя як самого індивіда, так і його найближчого оточення. Зазвичай вчені розглядають соціальну безпеку не лише окремої особи, а й суспільства загалом. Вона є складовою національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів індивіда, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також від загрози її соціальним інтересам [2, с. 211]. Соціальна безпека індивіда регулюється соціальною політикою країни (діяльністю держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні) та є результатом його соціального забезпечення [3, с. 49].

Соціальне забезпечення являє собою систему суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальних захист населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, безробіття, втрата годувальника, нещасний випадок на виробництві тощо) [4, с. 68]. Соціальне забезпечення водночас вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту і соціальної роботи. Соціальне забезпечення, як соціальна технологія і технологія соціальної роботи, є одним із провідних напрямів соціальної роботи та важливою функцією соціальних працівників [5, с. 7; 6, с. 54].

Право на соціальне забезпечення – це одне з найважливіших прав людини, визнаних світовим співтовариством і закріпленим в таких міжнародно-правових актах, як: Загальна декларація прав людини,

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія тощо. Стаття 46 Конституції України також гарантує право громадян на забезпечення в разі повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [7].

Аналіз результатів наукового пошуку дає змогу стверджувати, що протягом останніх років значно зросла увага провідних вчених України до питань соціального захисту населення. Цій тематиці присвятили свої дослідження такі вітчизняні науковці, як: А. Александрова, В. Базилевич, Д. Богиня, Н. Болотіна, І. Бондар, Л. Вернигора, О. Гаряча, І. Гнибіденко, О. Грішнова, Ю. Дехтяренко, С. Мочерний, М. Карлін, В. Кученко, В. Лагутін, Е. Лібанова, Л. Шевчук, П. Шевчук та ін. Проте, незважаючи на досить широке коло розглянутих теоретичних й практичних питань, зміст і специфіка соціального захисту людей, які потребують соціальної реабілітації, на жаль, залишилися поза їх увагою.

Саме тому метою нашої статті є з'ясування ролі соціального забезпечення у процесі соціальної реабілітації особи. Для реалізації означеної мети нами передбачено виконання наступних завдань: розкрити зміст понять «соціальна безпека», «соціальна реабілітація» і «соціальне забезпечення», виявити їх взаємозв'язок; дослідити цілі, завдання, функції та принципи соціального забезпечення соціально дезадаптованої особи чи особи, яка опинилася в складних життєвих обставинах; обґрунтувати шляхи оптимізації соціального забезпечення особи у процесі її соціальної реабілітації та визначити перспективи наукового пошуку в означеній сфері.

На основі аналізу ряду наукових досліджень та нормативно-правових документів можемо стверджувати, що соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на налагодження (відтворення) порушених (втрачених) особою (групою осіб) суспільних зв'язків і відносин; формування (відновлення) соціального статусу; забезпечення соціальної адаптації та реалізації у суспільстві; досягнення певної соціальної незалежності [3, с. 324; 8, с. 77].

Потреба особи в соціальній реабілітації – це універсальне соціальне явище. Кожен суб'єкт, незалежно від ступеня його соціального благополуччя, протягом свого життя рано чи пізно змушений змінювати звичне соціальне оточення, форми діяльності, витратити властиві йому сили і здібності та стикатися з ситуаціями, які неминуче ведуть до тих чи інших втрат [9, с. 179–181]. Вважаємо, що усі потреби в соціально-реабілітаційних заходах можна розділити на дві основні групи: об'єктивні, тобто соціально або природно-обумовлені (техногенні, природні або екологічні катастрофи; соціальні негаразди (зростання національної напруженості, економічна криза, збройний конфлікт); тяжкі захворювання або травми; вікові зміни) та суб'єктивні або особистісно обумовлені (зміна цілей, ціннісних орієнтацій, інтересів суб'єкта і його власні дії (відмова від продовження навчання; звільнення за власним

бажанням; вихід із сім'ї); форми девіантної поведінки). Під впливом цих факторів особа відтісняється на периферію соціального життя, поступово набуваючи деяких маргінальних якостей і характеристик, а іноді – втрачає почуття ідентичності між собою й навколишнім світом. Найважливішими та найбільш небезпечними елементами цього процесу є: руйнування звичної системи соціальних зв'язків і відносин людини; втрата звичного соціального статусу та притаманної їй моделі статусної поведінки і статусного сприйняття світу; руйнування звичної системи соціальної орієнтації; зниження або втрата здатності самостійно й адекватно оцінювати себе, свої дії, дії інших людей і, як наслідок, приймати самостійні рішення. Все це і призводить до того, що особа починає відчувати потребу в соціально-реабілітаційній допомозі.

Узагальнюючи результати наукового пошуку, приходимо до висновку, що об'єктами соціальної реабілітації є: індивіди або групи, які потребують відновлення втрачених чи набутих у процесі соціалізації навичок й умінь взаємодіяти в системі соціальних відносин і виконувати соціальні ролі; сім'ї та особи, які опинилися в складних життєвих обставинах; інваліди різного віку, ступенів інвалідності та видів і члени їх сімей; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; випускники інтернатних установ; особи, які зазнали різних форм насилля; колишні ув'язнені; безробітні; військовослужбовці, які брали участь у війнах й військових конфліктах і їх сім'ї; вимушено переміщені особи; літні та старі самотні – тобто ті ж категорії осіб, яким державою гарантовані соціальні захист і забезпечення [10; 11, с. 346].

Під соціальним забезпеченням сьогодні слід розуміти форму вираження соціальної політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення певних категорій громадян з коштів державного бюджету та спеціальних позабюджетних державних фондів у випадку настання подій, визнаних державою на даному етапі свого розвитку соціально значущими, з метою вирівнювання соціального стану цих громадян у порівнянні з іншими членами суспільства. Виходячи з мети соціального забезпечення, вважаємо за можливе виділити такі його основні цілі, як: забезпечення рівня життя непрацездатного населення не нижче встановленого державою прожиткового мінімуму та протидію соціальному напруженню в суспільстві, зумовленому майновою, етнічною, релігійною чи іншою нерівністю [3, с. 341; 6, с. 7].

Незважаючи на те, що сучасні системи соціального забезпечення сформувалися з урахуванням специфіки економічного, соціального й культурного розвитку країн, попри відмінності в шляхах розвитку й особливостях організації, якості й обсягах послуг, а також у методах фінансування, нами виявлено, що всі системи соціального забезпечення функціонують на основі єдиних принципів: принципу соціального страхування (ґрунтується на правилах еквівалентності та перерозподілу), принципу допомоги, принципів соціальної та суспільної солідарності [4, с. 70; 10].

Опираючись на ряд наукових досліджень процесу соціального забезпечення, можемо стверджувати, що основними його функціями в Україні є превентивна, яка полягає у запобіганні виникненню негативних соціальних явищ і реабілітаційна, що покликана пом'якшувати наслідки бідності й інших негативних соціальних явищ [4, с. 71; 6, с. 48].

Згідно чинного законодавства, основу соціального забезпечення громадян становлять: пенсійне забезпечення, система грошових допомог, адресна соціальна допомога та підвищення оплати праці. Ці заходи здійснюються через: соціальне страхування (захист громадян від соціальних ризиків, які впливають на їх працездатність, а саме – хвороб, каліцтва, старості та інших випадків, передбачених законом); соціальну допомогу (різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій, що надаються особам, які потребують соціального захисту); соціальну справедливість або соціальну солідарність (компенсацію впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха) [7; 10].

Перелік видів соціального забезпечення визначено Конституцією України та чинним законодавством. Грошові суми виплачуються, як правило, у вигляді пенсій та допомог. Пенсії – це щомісячні виплати громадянам із спеціальних фондів у випадках старості, інвалідності, вислуги років, втрати годувальника. Їх характерними ознаками є: виплачуються за віком та при непрацездатності, коли особа звільняється від обов'язку працювати або не може працювати за станом здоров'я; виплачуються зі спеціальних фондів; розмір залежить в основному від минулого заробітку. Допомоги – це всі інші (крім пенсій) грошові виплати громадянам у випадках, передбачених законом. Окремі види допомог відрізняються між собою їх безпосередньою метою та рядом юридичних ознак. Допомоги можна класифікувати: за періодичністю виплат (одноразові та систематичні), за їх метою (при народженні дитини, у випадку тимчасової непрацездатності та ін.). Окремим видом соціального забезпечення є соціальні послуги (інформаційні (надання інформації про види соціальних виплат; надання контактів служб, установ, закладів, до яких необхідно звернутися по відповідну допомогу), соціально-психологічні (психологічна діагностика; надання консультацій з питань психологічного здоров'я; надання порад з розв'язання соціальних та психологічних проблем; сприяння в запобіганні конфліктам; психологічна корекція та реабілітація), соціально-педагогічні (виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів членів родини; просвітницька робота щодо особливостей розвитку дитини та сім'ї; навчання мобілізації власних ресурсів сім'ї для вирішення проблем надалі; педагогічне консультування з питань розв'язання педагогічних проблем сім'ї та її членів), соціально-медичні (посередництво в здійсненні профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів; консультації з питань збереження і зміцнення здоров'я; формування ідеології здорового способу життя, сексуальної культури і

навичок захищених статевих відносин; профілактика туберкульозу, венеричних захворювань, ВІЛ/СНІДу), юридичні (надання консультацій з питань чинного законодавства, гарантій та пільг; захист прав та інтересів сім'ї чи особи), соціально-економічні (допомога в залученні додаткових ресурсів для задоволення матеріальних інтересів і потреб сімей чи осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; допомога в оздоровленні, сприяння в отриманні державних соціальних допомог, у наданні грошової допомоги, а також допомоги у вигляді грошових компенсацій; інформування з питань працевлаштування та сприяння цьому, навчання; посередництво в наданні гуманітарної допомоги тощо) та пільги побутового характеру (на оплату житлово-комунальних послуг, проїзд в транспорті, санаторно-курортне, медичне обслуговування і лікування, професійну реабілітацію інвалідів, допомогу сім'ям з дітьми, соціальні послуги ветеранам війни, військової служби, «чорнобильцям»). Усі ці види соціального забезпечення мають спільну мету – соціальний захист громадян у передбачених законом випадках [2; 3, с. 27–28; 7].

Система соціального забезпечення об'єднує три суб'єкти діяльності: державу, юридичні особи і громадян. Об'єктами соціального забезпечення є як усі члени суспільства, так і окремі соціальні групи (безробітні, пенсіонери, люди з інвалідністю, ветерани праці та військової служби, сім'ї з дітьми, діти-сироти, вимушені переселенці та біженці, які зазнали впливу катастроф (війни, повені, землетрусу, засухи тощо), засуджені, тобто особи, які, окрім соціального забезпечення, потребують ще й інших видів соціальної допомоги, зокрема – соціальної реабілітації [5, с. 284–285].

Погоджуємось із твердженням ряду науковців про те, що заходи соціального забезпечення осіб у процесі їх соціальної реабілітації мають подвійну спрямованість. У одних випадках вони покликані надавати пасивну підтримку тим членам суспільства, які з певних причин опинились у скрутному становищі (не володіють достатніми засобами для нормальної життєдіяльності). Така соціальна допомога зазвичай є адресною, адже вона надається лише тим, хто її потребує. Водночас, на наш погляд, не менш важливими є заходи, спрямовані на стимулювання активності особи з метою запобігання ситуаціям, які загрожують її благополуччю. У такому вигляді соціальне забезпечення виконує превентивну, запобіжну функцію, захищаючи особу та її сім'ю від втрати прибутку чи погіршення добробуту [4, с. 73; 8, с. 59].

Підсумовуючи усе вищевказане, можемо стверджувати, що серед умов ефективності процесу соціальної реабілітації (раннє виявлення осіб, які потребують сторонньої допомоги; підвищення особистісної готовності індивіда до налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності та інтеграції в соціум; налагодження взаємодії особи з різноманітними соціальними інституціями з метою вирішення проблем на основі міждисциплінарності й міжвідомчості; створення позитивного соціально-виховного середовища через сприяння формуванню

позитивного образу особи, яка потребує соціальної реабілітації в суспільстві, поглиблення знань про цю соціальну групу, особливості її потреб, проблем і досягнень; наявність достатнього ресурсного забезпечення) важливе місце посідає умова усвідомлення особою власної соціальної захищеності, що реалізується шляхом її соціального забезпечення.

Таким чином, соціальне забезпечення осіб, які, в силу певних причин, опинилися в ситуації соціально дезадаптації чи складних життєвих обставинах, є важливою умовою ефективності процесу соціальної реабілітації. До основних шляхів оптимізації соціального забезпечення означених категорій осіб є збільшення та урізноманітнення ресурсів забезпечення, залучення до участі у процесі соціального забезпечення нових партнерів та пом'якшення впливу політичних, економічних і соціальних навантажень на особу.

У подальшому вважаємо за необхідне проаналізувати історичний вітчизняний та закордонний досвід соціального забезпечення осіб у процесі їхньої соціальної реабілітації і виявити можливості використання їх кращих надбань у сучасній Україні.

Список використаної літератури

- 1. Зверева І. Д.** Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
- 2. Oleksiuk N.** Professional training of specialists of social rehabilitation with military and their families / N. Oleksiuk // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India, 2016. – P. 211–214.
- 3. Туленков М. В.** Політика соціального захисту : [монографія] / М. В. Туленков, Ю. Ж. Шайгородський. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2011. – 184 с.
- 4. Мигович І. І.** Інституціоналізація соціального забезпечення як галузі знань [Текст] / І. І. Мигович, Г. М. Попович // Магістеріум : збірник / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К.: Академія, 2008. – Вип. 32 : Соціальна робота і охорона здоров'я. – С. 68–73.
- 5. Борецька Н. П.** Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н. П. Борецька. – Донецьк, 2001. – 418 с.
- 6. Ярошенко І. С.** Право соціального забезпечення : навчальний посібник – К., 2005. – 232 с.
- 7. Законодавство України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uar.gov.net>.
- 8. Мосійчук Т. Є.** Поняття соціальної реабілітації та його соціологічне обґрунтування. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики / Тетяна Євгенівна Мосійчук / Міжвузівський збірник. – Вип. 6-7. – Одеса : Астропринт, 2000. – С. 77–86.
- 9. Самойленко В. Б.** Медична і соціальна реабілітація : підручник / В. Б. Самойленко, Н. П. Яковенко, І. О. Петряшев [та ін.]. – К. : Медицина, 2013. – 463 с.
- 10. Соціальний захист пільгових категорій осіб** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
- 11. Oleksiuk N.** Theoretical bases of professional

training of social rehabilitation specialists on the disabled in Ukraine / N. Oleksiuk // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 346-348.

Олексюк Н. С. Соціальне забезпечення особи як необхідна умова ефективності її соціальної реабілітації

У статті визначено та охарактеризовано сутність проблем, що спричиняють появу осіб, які потребують соціальної реабілітації. Розкрито зміст понять «соціальна безпека», «соціальна реабілітація» та «соціальне забезпечення». Виявлено причини та простежено процес виникнення в особи потреби у соціальній реабілітації, визначено можливі наслідки незадоволення цієї потреби. Виділено об'єкти соціальної реабілітації. Охарактеризовано основні засади соціального забезпечення, проаналізовано його зміст. Вказано та описано цілі й функції соціального забезпечення різних категорій осіб у процесі соціальної реабілітації. Проаналізовано види соціального забезпечення та їхні складові. Обґрунтовано ідею про те, що соціальне забезпечення відіграє одну з ключових ролей у процесі соціальної реабілітації особи. Виявлено шляхи оптимізації соціального забезпечення різних категорій осіб у сучасній Україні. Визначено перспективи наукового пошуку в означеній сфері.

Ключові слова: складні життєві обставини, соціальна безпека, соціальна реабілітація, соціальне забезпечення.

Олексюк Н. С. Социальное обеспечение индивида как необходимое условие эффективности его социальной реабилитации

В статье определена и охарактеризована сущность проблем, которые влияют на появление лиц, которые нуждаются в социальной реабилитации. Раскрыто содержание понятий «социальная безопасность», «социальная реабилитация» и «социальное обеспечение». Выведены причины и проанализирован процесс возникновения у индивида потребности в социальной реабилитации, определены возможные последствия. Выделены объекты социальной реабилитации. Определены основные принципы социального обеспечения различных категорий лиц, указаны его цели, функции социального обеспечения в процессе социальной реабилитации. Дана характеристика разных видов социального обеспечения. Обоснована идея о ключевой роли социального обеспечения в процессе социальной реабилитации человека. Определены возможности оптимизации социального обеспечения различных категорий лиц в современной Украине. Указаны перспективы научного поиска в этой сфере.

Ключевые слова: трудные жизненные обстоятельства, социальная безопасность, социальная реабилитация, социальное обеспечение.

Oeksiuk N. Social Support as a Necessary Condition for the Effectiveness of its Social Rehabilitation

The article is defined and characterized the essence of the problem that's causing the appearance of persons in need of social rehabilitation. Disclosed the content of the concepts of «social security», «social rehabilitation» and «social support». Discovered causes and traced the process a person needs social rehabilitation, possible consequences of discontent this need. Selected objects of social rehabilitation: families and individuals who find themselves in difficult circumstances; disabled people of all ages, degrees of disability and of types and members of their families; orphans and children deprived of parental care; graduates of boarding establishments; individuals who have undergone various forms of violence; former prisoners; the unemployed; servicemen who participated in wars and military conflicts and their family; internally displaced persons; mature and old alone. Described the basic fundamentals of social support, analyzed its content. Specified and described the goals, functions, characteristics of social support of various categories of persons in the process of their social rehabilitation. Analyzes the types of social support and their features. Listed social services (information, socio-psychological, socio-pedagogical, socio-medical, socio-economic, legal), which are provided to individuals during their social rehabilitation. Substantiates the idea that social support plays a key role in the process of social rehabilitation of the person. Found ways to optimize the social support of different categories of persons in modern Ukraine. Defined the prospects of scientific research in a specified area.

Key words: difficult life circumstances, social security, social rehabilitation, social support.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Поліщук В. А.

УДК 159.922.763

В. О. Олійник

ПСИХО-СОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ, СХИЛЬНИХ ДО ЖОРСТОКОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасний етап розвитку української держави характеризується нестабільністю, фінансово-економічною кризою, дестабілізацією політики, занепадом соціального життя, девальвацією ідеологічних, культурних, духовних цінностей, а також військовими подіями, що відбуваються на сході нашої країни і демонструють ворожість та агресію на міждержавному рівні, особливо гостро постає проблема активізації